

CRinMA
Interreg Europe

**TRZY
GÓRSKIE KRAINY
TRZY POGRANICZA
WSPÓLNE DZIEDZICTWO**

TRZY
GÓRSKIE KRAINY
TRZY POGRANICZA
WSPÓLNE DZIEDZICTWO

**Publikacja współfinansowana w ramach Programu Interreg Europa
ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego**

Koncepcja, dobór zdjęć i redakcja:

Grzegorz First, Radosław Kuś, Anna Mlost, Adam Piskór, Joanna Rudnicka, Aneta Widak

Autorzy tekstów:

Adam Piskór, Grzegorz First

Projekt okładki, opracowanie graficzne, skład i druk:

www.ccpog.com.pl

W publikacji wykorzystano zdjęcia pochodzące z archiwum UMWM i zbiorów partnerów projektu CRinMA, a także fotografie autorstwa Pawła Krausa (zdj. 5), Moniki Ledniowskiej – ZPKWM (zdj. 10) i Kamila Bańkowskiego (zdj. 8, 9, 13 i 14).

Wydawca:

Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego

Departament Zrównoważonego Rozwoju

ul. Wielicka 72 B, 30-552 Kraków,

tel.: +48 12 29 90 900 fax: +48 12 29 90 926

Adres korespondencyjny: ul. Raławicka 56, 30-017 Kraków

www.malopolska.pl; fb.com/lubiemalopolske

ISBN 978-83-65325-79-2

Nakład: 100 egz. (wersja polska) + 300 egz. (wersja angielska)

Publikacja dostępna także w wersji elektronicznej na stronach:

<https://www.interregeurope.eu/crinma/> oraz <https://www.malopolska.pl/>

Copyright © Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków, 2020

Szanowni Państwo!

Ochrona dziedzictwa kulturowego na obszarach górskich jest bardzo istotna ze względu na zapewnienie różnorodności kulturowej Europy oraz zachowanie dla przyszłych pokoleń oryginalnych elementów krajobrazu kulturowego, lokalnych tradycji i zwyczajów. Dlatego z prawdziwą satysfakcją pragnę przedstawić Państwu publikację prezentującą osiągnięcia projektu CRinMA – Zasoby kulturowe na obszarach górskich – finansowanego ze środków programu Interreg Europa.

Dziedzictwo kulturowe i naturalne jest kluczowym zasobem na obszarach górskich, nie tylko ze względu na oddziaływanie gospodarcze lub społeczne. Może być ono również elementem strategicznym w kształtowaniu przyszłości, oferującym duży potencjał innowacyjności niezbędny do utrzymania konkurencyjności terytoriów transgranicznych. Lepsze wykorzystanie tego potencjału ma istotne znaczenie dla mieszkańców obszarów górskich, dając szansę na znalezienie nowych ścieżek zrównoważonego rozwoju.

Przedstawione w tej broszurze dobre praktyki, dotyczące zapewnienia skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarach górskich – zarówno w materialnym, jak i niematerialnym wymiarze – mogą posłużyć też jako pomoc w odkrywaniu bogatego

dziedzictwa trzech transgranicznych regionów Europy: Karpat (pogranicze polsko-słowackie), Alp (pogranicze francusko-włoskie) oraz terenu górskiego rezerwatu biosfery wyróżnionego przez UNESCO, Parku Gerês-Xurés (pogranicze portugalsko-hiszpańskie). Opracowanie to uświadamia nam jednocześnie, że wiele wyzwań w zakresie zrównoważonego wykorzystania oraz ochrony dziedzictwa kulturowego, które pojawiają się na danym obszarze geograficznym obejmującym obie strony granicy, jest podobnych.

Jako region jesteśmy dumni, że Małopolska jest Partnerem Wiodącym tego ponadregionalnego projektu, wyróżnionego przez Komisję Europejską znakiem Europejskiego Roku Dziedzictwa Kulturowego 2018. Podobnie jak pozostali partnerzy projektu nieustannie inwestujemy w liczne przedsięwzięcia dotyczące dziedzictwa kulturowego, które pobudzają rozwój gospodarczy i sprzyjają zwiększeniu spójności lokalnych społeczności.

Niniejsza publikacja przedstawia jedynie fragmentaryczny obraz kulturowej różnorodności i dynamiki dziedzictwa w poszczególnych regionach objętych projektem. Dlatego serdecznie zapraszam wszystkich Państwa do Małopolski i zachęcam do osobistego odkrywania naszego pięknego i gościnnego regionu.

Witold Kozłowski

Marszałek Województwa Małopolskiego

- 1** Czego dotyczy projekt CRinMA? 5
- 2** Kultura a natura 8
- 3** Ochrona a transformacja 12
- 4** Miejscowi a turyści 16
- 5** Plany Działań i dobre praktyki 24

1. CZEGO DOTYCZY PROJEKT CRinMA?

CRinMA wspiera regiony i gminy przygraniczne w promowaniu gór i krajobrazu górskiego Europy jako wspólnego obszaru kulturowego oraz w skutecznej ochronie wspólnego dziedzictwa kulturowego – zarówno w materialnym, jak i niematerialnym wymiarze, niezależnie od granic.

Trzy górskie krainy, trzy pogranicza, wspólne dziedzictwo

Kiedy mówimy o dziedzictwie, często używamy takich pojęć jak: *kultura, tradycja, wiedza, różnorodność, poczucie przynależności i tożsamości, szacunek, dialog, społeczność, integracja, dzielenie się i komunikacja z innymi*, a przede wszystkim słyszymy znamienne słowa: *miłość, pasja i entuzjazm*. Są to wartości, które nadają prawdziwy sens koncepcji dziedzictwa. Taka właśnie pasja i dzielenie się nią z innymi mogą stać się sposobem na życie, ale również wpłynąć korzystnie zarówno na rozwój społeczny, gospodarkę i edukację lokalnych społeczności, miast, jak i całych regionów.

W ten sposób zmieniamy rzeczywistość dzięki żywemu dziedzictwu. Doceniając nasze własne dziedzictwo, którego jesteście częścią, lepiej rozumiemy bogactwo, różnorodność i kreatywność innych, a to jest podstawą wzajemnego szacunku, tolerancji i dialogu międzykulturowego – prawdziwych wartości do zrozumienia wspólnego dziedzictwa kulturowego.

W trakcie przygotowywania projektu CRinMA i pogłębiania jego problematyki, opisywaliśmy w podobny sposób dziedzictwo kulturowe na obszarach górskich. *Trzy górskie krainy, trzy pogranicza i wspólne dziedzictwo* to główne myśli przewodnie, wokół których realizowany jest wspólny projekt partnerów z Polski, Słowacji, Włoch, Francji oraz Hiszpanii i Portugalii pn.

Zasoby kulturowe na obszarach górskich (akronim: CRinMA). Są to trzy pojęcia, za którymi kryje się niezmiernie bogata znaczeniowo rzeczywistość, a które zarówno dla partnerów projektu, jak i regionów mają doniosłe znaczenie strategiczne i egzystencjalne.

W niniejszej publikacji podejmujemy próbę przedstawienia wybranych aspektów zrównoważonego zarządzania dziedzictwem i zasobami kulturowymi na obszarach górskich, w świetle dobrych praktyk zidentyfikowanych w poszczególnych regionach partnerskich projektu.

Wszystkie przedstawione tu *eseje i wywiady* są wyrazem subiektywnych poglądów ich autorów, uczestników projektu CRinMA.

Zdj. 1. Krajobrazy górskie są cennym elementem dziedzictwa naturalnego i kulturowego Europy.

Lokalizacja regionów partnerskich

1
Województwo
Małopolskie
– partner wiodący
projektu

2
Województwo
Podkarpackie

3
Regionalna Agencja
Rozwoju Kraju
Preszowskiego
(Słowacja)

4
Instytut Rozwoju
Gospodarczego
Prowincji Ourense
(Hiszpania)

5
Gmina Montalegre
(Portugalia)

6
Stowarzyszenie
Przedstawicieli
Obszarów Górskich
AEM (Francja)

7
Unia Gmin
i Powiatów Górskich
Piemontu (Włochy)

2. KULTURA A NATURA

Górskie krajobrazy obejmują zarówno zasoby dziedzictwa naturalnego, jak i kulturowego. Jednakże elementy te w procesie waloryzacji potencjału górskiego dziedzictwa i tworzeniu planów jego ochrony nadal zbyt rzadko rozpatrywane są łącznie. Dlatego też w projekcie CRinMA przyjęliśmy strategiczną perspektywę, proponując zintegrowane podejście, które nierozdzielnie łączy treści przyrodnicze i kulturowe w krajobrazie górskim, stanowiąc fundament polityki zarządzania dziedzictwem na tych obszarach.

Magia gór i sztuka życia w górach

dr Dalibor Mikulík, Dyrektor Muzeum – Zamku w Starej Lubowli, Słowacja

Obszary górskie i podgórskie zajmują znaczną część kontynentu europejskiego. Należą one również do najpiękniejszych i najczęściej odwiedzanych magicznych miejsc na świecie.

Jako ekspert w dziedzinie historii i turystyki miałem wyjątkową okazję uczestniczyć w projekcie CRinMA. Celem mojego zespołu roboczego było zbadanie specyfiki dziedzictwa, kultury, tradycji i historii obszarów górskich w niektórych krajach Europy Zachodniej i Środkowej. Te, na pierwszy rzut oka, różne części Europy wykazują wiele wspólnych, a nawet analogicznych elementów. Pomimo ich odmiennej geografii i historii, znalazłem tam jedną wspólną zasadę – Człowiek i Góry. Ta magiczna relacja pozostaje praktycznie niezmienna od tysięcy lat, czyli od epoki kamienia do XXI wieku.

Góry są wyznacznikiem stylu życia zamieszkujących je ludzi i determinują wiele dziedzin ich codziennej egzystencji i kultury. Ludzie, którzy w ciągu wieków, za pomocą swoich rąk i intelektu zmienili te miejsca w sensie fizycznym i duchowym, stworzyli unikalny związek z naturą oparty na szacunku i pokorze. Nic dziwnego, że rezultaty tego wyjątkowego współistnienia Człowieka i Gór są godne podziwu.

W trakcie wizyt studyjnych zdałem sobie sprawę z różnorodności poszczególnych regionów górskich.

Jednakże element ludzki był „taki sam” na wszystkich obszarach, a o poziomie kreatywności i duchowości ludzi gór decydowała zawsze natura i doświadczenie życia w górach. Znalazłem także wiele wspólnych krzyżujących się ze sobą wątków: historyczny, etnograficzny, ekonomiczny, rolniczy...

Zdj. 2. Średniowieczny Zamek Lubowelski (XIV w.) w miejscowości Stará Ľubovňa (Słowacki Spisz) ze wspaniałymi widokami na Pieniny i Tatry.

Dzisiaj obszary górskie stały się również miejscem rekreacji i turystyki. Góry tworzą naturalne zaplecze dla gospodarki turystycznej i powiązanych z nią usług. Stanowią atrakcyjną przestrzeń do rozwoju różnych form turystyki kwalifikowalnej, w tym turystyki pieszej, rowerowej, wodnej (kajakarstwo, rafting), turystyki poznawczej (walory przyrodnicze i kulturowe), uzdrowiskowej i pielgrzymkowej, a także turystyki zimowej (narcciarstwo, snowboarding), taternictwa i alpinizmu.

Przeszłość i współczesność zapisana w skałach

Ojciec Toio del Piano, Piemont, Włochy

Jak powstały niezwykle formacje skalne w regionie „Alta Langa”?

Kamień Langa, po włosku Pierta di Langa, bierze swoją nazwę od regionu „Alta Langa” w południowym Piemontcie, charakteryzującego się pięknymi tarasowymi wzgórzami i słynącego z orzechów laskowych. Wyjątkowa historia geologiczna tego obszaru wynika z obecności ekskluzywnego piaskowca, skały osadowej złożonej z ziaren piasku i margla, powstałej w epoce miocenu, trwającej od 25 do 5,5 mln lat temu, kiedy region ten zalany był przez morze zwane „Golfo Padano”. Na głębokości 700–800 metrów pod powierzchnią morza gromadziły się warstwy piasku i osadu błotnego (margla) oraz obfita fauna morska

Zdj. 4. Wzgórza Langhe z porośniętymi winnicami i charakterystycznymi kamiennymi tarasami można zaliczyć do miejsc, gdzie powstają jedne z najlepszych win na świecie (Alta Langa, Piemont).

Zdj. 3. Ojciec Toio del Piano.

reprezentowana przez liczne okazy skorupiaków, koralowców i jeżowców.

Rosnące ogromne ciśnienie gromadzonych osadów morskich spowodowało tworzenie się płyt skalnych piaskowca Langa. Pod koniec epoki miocenu ruchy tektoniczne płyty afrykańskiej w kierunku Europy doprowadziły do wypiętrzenia się Alp i Apeninów. Formacje skalne zostały następnie przekształcone w okresie czwartorzędu przez erozję cieków wodnych w charakterystyczne naturalne tarasy skalne, które można podziwiać m.in. w regionie „Alta Langa”.

W jaki sposób na przestrzeni wieków wykorzystywano tutejszy materiał kamienny?

W stanie naturalnym kamień Langa jest w większości zmieszany z glębą. Wykopanie go z ziemi było zatem

Zdj. 5. Uczestnicy projektu CRinMA podczas wizyty studyjnej w regionie Alta Langa poznawali sposoby wykorzystania lokalnego kamienia od czasów rzymskich do współczesności.

konieczne, aby uzyskać pole nadające się do uprawy lub budowy, a jednocześnie materiał budowlany. Kolejnym źródłem zaopatrzenia w ten surowiec stały się potoki i urwiska kamieniołomów. Kiedy ludzie zaczęli uprawiać ziemię podczas neolitu, kamienie stanowiły przeszkodę dla rolnictwa, ale później nauczyli się je wykorzystywać do budowy tarasów. Kamień stał się

łatwo dostępnym materiałem, przydatnym do budowy domów, ścian, łuków, ulic, mostów, zamków, kościołów.

Do dziś suche kamienne ściany lub schody i tarasowe pola są częścią typowego krajobrazu. Tradycyjna lokalna architektura stanowi zatem unikalne połączenie prostoty kamienia naturalnego i technik budowlanych rozwijanych na przestrzeni wieków.

Jaka rolę ogrywa turystyka w regionie?

Dziś kamień Langa jest cenionym materiałem budowlanym, całkowicie naturalnym i estetycznym, a także ekskluzywnym ze względu na tradycyjne metody budowlane. Stał się także atrakcją turystyczną, zapraszając turystów na szlaki kulturowe śladami kamiennej architektury utworzone w ramach 11 eko-muzeów w tym regionie, m.in. w dolinach Bormida, Uzzone i Belbo. Wiele budynków i budowli o wyjątkowej wartości zachowało tutaj swoje piękno w stanie nienaruszonym od wielu wieków.

Zdj. 6 i 7. W ciągu wieków kamień Langa stał się uniwersalnym surowcem, przydatnym do budowy domów, obiektów gospodarczych i kościołów, a także brukowania ulic i wyznaczania tarasów z poletkami służącymi jeszcze dzisiaj do uprawy winorośli i drzew owocowych.

3. OCHRONA A TRANSFORMACJA

Ochrona wartości przyrodniczych i przekazywanie dziedzictwa kulturowego z pokolenia na pokolenie są ważnymi czynnikami życia i działalności człowieka na obszarach górskich.

Młodzi ludzie, w sposób szczególny, mogą wnieść nową jakość do lokalnych tradycji i zwyczajów oraz bogatej skarbnicy dziedzictwa.

Równowaga między ochroną tego dziedzictwa a jego kreatywną transformacją jest kluczem do zachowania długoterminowej atrakcyjności i jakości życia na obszarach górskich.

Zarządzanie wypasem owiec pomoże w zachowaniu bioróżnorodności Karpat

dr inż. Marcin Guzik, Dyrektor Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Małopolskiego

Pasterstwo wpisane jest w krajobraz Karpat już od setek lat. Górskie hale, śródleśne polany, bacówki – bez nich nie wyobrażamy sobie wędrówki po Tatrach, Gorcach czy Beskidzie Sądeckim.

Zdj. 8. Gospodarka pasterska w Karpatach stanowi szczególną formę działalności rolniczej, nie tyle ze względu na chów zwierząt, ale także przetrwanie tradycyjnych metod jej organizacji.

Trudne warunki panujące na tych terenach spowodowały, że rozwinęło się na nich pasterstwo, a nie uprawa roli. Specyfika wypasu owiec, w szczególności jej wędrowny charakter, umożliwiała dostosowywanie się pasterzy do rozwoju roślinności i przemieszczanie się w poszukiwaniu najlepszego pożywienia. Wpływ na sposób prowadzenia gospodarki pasterskiej miała także obecność dużych drapieżników (m.in. wilka

i rysia). Codzienne przeganianie owiec sprawiało, że drapieżniki nie przyzwyczajały się do stałego miejsca ich pobytu i nie wyrządzały dużych szkód w stadzie.

Ekstensywny wypas prowadzony na górskich halach umożliwił roślinom utworzenie nowych kombinacji i mozaiki gatunkowej dostosowanej do tych nowych siedlisk. Górskie łąki, które są półnaturalnymi zbiorowiskami roślinnymi, pełne są gatunków endemicznych, czyli takich, które występują na jednej, ściśle określonej przestrzeni. Tereny te stanowią specyficzne siedliska dla zwierząt, które w ten sposób zyskały miejsce

Zdj. 9. Bardzo duży wpływ na aromat mleka, a zatem i na jakość sera, ma również bogata roślinność, którą żywią się zwierzęta na podhalańskich pastwiskach. Olejki eteryczne zawarte w wielu endemicznych gatunkach roślin przenikają do mleka zwierząt, „przyprawiając” ser w naturalny sposób.

Zdj. 10. W karpackich bacówkach kultywuje się ponad 400-letnią tradycję produkcji wyrobów mleczarskich, m.in. ošpcka, bundzu i bryndzy.

do żerowania i odbywania godów. Wysoka bioróżnorodność to cecha wyróżniająca dla tych ekosystemów.

W związku z tym, że w ostatnich dziesięcioleciach nastąpił regres pasterstwa i coraz mniej hal i polan objętych jest wypasem rozpoczął się proces ich zarastania. W pierwszej kolejności pojawiły się rośliny charakterystyczne dla runa, później wkraczały krzewy i małe drzewka, które z czasem rosnąc, tworzyły las. Zanikały polany, a gatunki zarówno roślin, jak i zwierząt także zanikały. Prowadzone badania wskazują, że proces ten w ostatnich latach wyraźnie przyspieszył.

W celu zachowania półnaturalnych zbiorowisk roślinnych, z ich wysoką bioróżnorodnością, konieczne jest efektywne zarządzanie wypasem owiec oraz powrócenie do tradycyjnych sposobów gospodarowania kultywujących pasterstwo na terenach górskich.

Trasa Redyku Karpackiego wyznacza obszar trwającej od wieków intensywnej działalności pasterskiej. Źródło: www.szlakwoloski.eu

Transformacja technologiczna przestrzeni kulturowych – Ekomuzeum Barroso

Ekomuzeum Barroso to innowacyjny projekt, który łączy nowe technologie z dziedzictwem kulturowym mieszkańców rejonu Barroso (Gmina Montalegre, Portugalia).

W przestrzeni tego etnograficznego centrum interpretacyjnego przełamuje się stare zasady muzeologii, wprowadzając nową koncepcję – „Eksponat. Proszę, dotknij”.

W ciągu godziny każdy odwiedzający może odbyć wyjątkową podróż sensoryczną i odkrywać naszą lokalną tożsamość, zachęcony do dalszych wypraw po regionie w poszukiwaniu miejsc, które pragnie poznać.

„Przyjdź i zobacz świat, który się zmienia...”, to właśnie dzięki technologii *Displax* może on przetrwać... na interaktywnych tablicach dotykowych i ścianach wizyjnych.

David Teixeira
Dyrektor Ekomuzeum Barroso

Zdj. 11 i 12. Transformacja cyfrowa dziedzictwa kulturowego proponowana przez Ekomuzeum Barroso to kolejny dowód na to, że coraz chętniej korzystamy z rzeczywistości wirtualnej. Wizyta w muzeum staje się interaktywną przygodą.
Źródło: www.edigma.com

4. MIEJSCOWI A TURYSI

Każdego roku coraz więcej turystów chętnie odwiedza obszary górskie, poznając walory dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Zachowanie równowagi między ochroną tego dziedzictwa a zrównoważonymi formami turystyki jest kluczem do zapewnienia dobrobytu tych obszarów i zamieszkujących je społeczności. Podstawę koncepcji turystyki zrównoważonej stanowi osiągnięcie harmonii między potrzebami turystów, środowiska naturalnego i krajobrazu kulturowego oraz lokalnych społeczności.

Szlak Kultury Wołoskiej szansą rozwoju turystyki regionalnej w Karpatach

Szlak Kultury Wołoskiej to szlak turystyki kulturowej, który prezentuje wartości naturalne Karpat oraz dziedzictwo kulturowe osadników wołoskich. Głównym celem stworzenia szlaku jest budowanie i promowanie zrównoważonej turystyki w Karpatach, na pograniczu polsko-słowackim. Szlak to także droga do wzbogacenia oferty usług turystycznych w gminach karpaczkich, na bazie ich własnego, często mało wykorzystanego kapitału ludzkiego i krajobrazowego. Idea szlaku odzwierciedla wspólnotę górali Łuku Karpat w nazewnictwie i dziedzictwie, które w krajobrazie przejawiają się w systemie osiedleńczym wsi, rozłogach pól, polanach wraz z szałasami, a także w realizowaniu współcześnie działalności spółdzielczej, wspólnotowej, nawiązującej do organizacji wołoskiego sałasza – wspólnego gospodarowania. Przynależność do Szlaku

Kultury Wołoskiej uczy szacunku dla pracy, dokonani poprzednich pokoleń, zwraca uwagę na dziedzictwo kulturowe Łuku Karpat. Szlak otwiera nowe, wspólne możliwości przed lokalnymi społecznościami, które bazując na kulturze wołoskiej mogą tworzyć własną ofertę turystyki kulturowej m.in. poprzez odrodzenie się gospodarki pasterskiej, produkcję serów, warsztaty rękodzieła i lokalne imprezy wołoskie.

Szlaki kulturowe powodują deglomerację ruchu turystycznego w czasie i przestrzeni, która aktywizuje nowe obszary w regionie i prowadzi do wydłużenia sezonu turystycznego oraz zwiększenia liczby wizyt w okresie posezonnym.

Więcej szczegółów na stronie: szlakwoloski.eu/

Zdj. 13. Redyk i inne imprezy pasterskie organizowane na Szlaku Wołoskim są dużą atrakcją turystyczną i mają już wierną grupę sympatyków.

Zdj. 14. Bacówka – szałas edukacyjny w Łapszach Wyżnych (Polski Spisz), gdzie można zapoznać się z tradycyjnymi eksponatami pasterskimi.

Dylematy rozwoju rolnictwa i turystyki na obszarze chronionym Parku Peneda-Gerês

Zdj. 15. Góry Serra da Peneda-Gerês to najbardziej wysunięty na północ obszar Portugalii. Na ich terenie znajduje się Park Narodowy Peneda-Gerês, rezerwat biosfery UNESCO.

Ciekawą inicjatywą w omawianym obszarze jest projekt wypracowany na terenie chronionym Parku Narodowego Peneda-Gerês, a dokładniej na płaskowyżu Mourela w gminie Montalegre, w północnej Portugalii. Tutejszy krajobraz jest niezwykle, ponieważ zależy bezpośrednio od interakcji czynników przyrodniczych i ludzkich.

Związek pomiędzy ekologicznym chowem bydła, wpływającym na poprawę wykorzystania użytków zielonych, a tradycyjną działalnością rolniczą zaowocował wyjątkowym dziedzictwem kultury agrarnej tego regionu. Jednakże migracja ludności rolniczej z małych gospodarstw w połączeniu ze starzeniem się populacji stanowi poważne zagrożenie dla zachowania tego dziedzictwa.

Celem projektu jest podjęcie próby przeciwdziałania tym zagrożeniom poprzez wdrożenie kampanii edukacyjnej i działań szkoleniowych.

W ramach projektu rolnicy i pasterze z regionu zostali przeszkoleni w zakresie tradycyjnych technik rolniczych, a także przywrócona została tradycyjna metoda hodowli zwierząt we wspólnym wypasie pastwiskowym.

Utworzono także centrum edukacyjne, które ma służyć odwiedzającym Park, a w szczególności przyciągnąć wycieczki z dziećmi i młodzieżą z okolicznych szkół. W centrum znajdują się eksponaty dydaktyczne opisujące krajobraz kulturowy i znaczenie jego zachowania dla przyszłych pokoleń.

Zespół projektowy opracował pięć ścieżek edukacyjnych, które prowadzą odwiedzających przez park

i pozwalają im zapoznać się z dobrymi praktykami w zakresie ochrony dziedzictwa, które są wyjaśniane na miejscu w centrum interpretacyjnym. Koncentracja na turystyce, a w szczególności na ekoturystyce i zorganizowanej turystyce szkolnej, przyniosła nowe możliwości lokalnej społeczności i nowe sposoby zarobkowania mieszkańców. To z kolei przyniosło korzyści lokalnej gospodarce.

Projekt został nagrodzony prestiżową nagrodą w obszarze dziedzictwa kulturowego – European Heritage Awards / Europa Nostra Awards 2016.

„Motywem przewodnim projektu jest zachęcenie mieszkańców do powrotu na peryferyjne obszary wiejskie, co stanowi warunek wstępny skutecznej ochrony i zachowania dziedzictwa agrarnego. Podkreślić należy doniosłe znaczenie zaludnienia tego obszaru, a także położenie nacisku na rewitalizację tradycyjnych umiejętności oraz budowanie kompetencji,

które pomogą w zachowaniu wartości tego dziedzictwa” – czytamy w uzasadnieniu jury konkursowego.

Więcej szczegółów o projekcie: <http://www.europeanheritageawards.eu/winners/sustainable-development-mourela-plateau-peneda-geres-national-park/>

Zdj. 16. Podczas turystycznych wędrówek po Parku Peneda-Gerês można spotkać niezwykle zwierzęta – tutejsze długorogie krowy rasy barrosão hodowane jedynie w tym regionie.

Zdj. 17. Park Peneda-Gerês został założony 40 lat temu, by chronić endemiczne gatunki flory i fauny dla celów edukacyjnych, naukowych i turystycznych. Strefę chronioną można odwiedzać przez cały rok.

Skąd się wzięła Troja w Karpatach?

„Karpacka Troja” znajduje się w Trzcinicy koło Jasła, w południowo-wschodniej części Polski, w województwie podkarpackim. Obiekt ten ma szczególną wartość historyczną i kulturową, stanowiąc unikalny produkt turystyki archeologicznej regionu Karpat. W 2009 r. w miejscu tym powstał skansen archeologiczny. Zajmuje on powierzchnię 8 hektarów, można tam zobaczyć m.in. ponad 150 metrów zrekonstruowanych wałów obronnych, 18 chat oraz dwie bramy prowadzące do grodu.

Grodzisko w Trzcinicy, znane pod nazwą „Karpacka Troja”, sławę zdobyło po tym, jak przeprowadzono tam na szeroką skalę w latach 90. ubiegłego wieku wykopaliska archeologiczne, znajdując 160 tys. zabytkowych przedmiotów i obiektów, uznawanych za dzieła dawnej sztuki i rzemiosła. W wyniku prac stwierdzono, że trzcinicka warownia pamięta czasy wczesnej epoki brązu (II tys. p.n.e.) i jest jedną z najstarszych na terenie Polski i tej części Europy. Podobieństwo Trzcinicy z mitologiczną Troją występuje

Zdj. 18. Skansen Karpacka Troja powstał w miejscu odkrycia jednego z najstarszych grodzisk w Polsce, którego początki sięgają wczesnej epoki brązu.

Zdj. 19. Karpacka Troja to oryginalne połączenie tradycyjnej formy skansenu oraz nowoczesnej placówki muzealnej. Kompleks składa się z terenu grodziska i leżącego u jego podnóża parku archeologicznego.

głównie na płaszczyźnie chronologicznej, gdyż warowny gród w Trzcinicy powstał mniej więcej w tym samym okresie, co warownie wznoszone przez Mykeńczyków w Grecji.

Tu także odkryto jedną z pierwszych w Polsce osad zakarpackiej kultury Otomani-Füzesabony, odznaczającej się wyraźnymi wpływami śródziemnomorskimi – anatolijsko-bałkańskimi, datowaną na okres 1650–1350

p.n.e. Stąd porównanie do anatolijskiej Troi niekoniernie może być traktowane tylko jako hasło marketingowe. Po ponad dwóch tysiącach lat od upadku Karpackiej Troi teren ten zasiedliły plemiona słowiańskie, wznosząc w drugiej połowie VIII w. n.e. ufortyfikowany gród, którego pozostałości lokalna ludność nazwała Wałami Królewskimi. Ze względu na chronologię i rangę odkrycia oraz wyraźne wpływy południowo-europejskie miejsce to nazwane zostało Karpacką Troją.

Magiczne dziedzictwo kulturowe na średniowiecznym szlaku pielgrzymkowym

Pielgrzymi wędrujący w czasach średniowiecza do grobu św. Jakuba w Santiago de Compostela musieli liczyć się z ogromnym niebezpieczeństwem i czyhającymi nań z każdej strony pułapkami i pokusami. Mogli to być poukrywani wzdłuż całej trasy złodzieje, zbójcy i inni wandale oraz głodne dzikie zwierzęta.

Na ostatnim stukilometrowym odcinku szlaku św. Jakuba zwanego Camino de Santiago, który prowadzi przez krainę Galicji, czatowały na nich niebezpieczne meigas, czyli galicyjskie czarownice. Pędziły one swój żywot na zamglonych szczytach gór i w mokrych lasach Galicji, dzięki którym łatwo mogły kryć się przed ludźmi.

Wiedźmy wybrały na swoją siedzibę właśnie Galicję, by tutaj, tuż przed kresem „camino”, nękać i kusić strudzonych wędrowców. Przybierały one różne postaci. Niektóre, niczym słowiańskie rusałki, zamieszkiwały okolice rzek i hipnotyzowały swym śpiewem przychodzących po wodę. Inne wróżyły z kart i przewidywały przyszłość. Najgorsze jednak były te, które zachodziły do ludzkich domostw i porwały dzieci. Wszystkie miały do czynienia z nieczystymi mocami.

Popularne są w Galicji stare, celtyckie legendy, w których ważną rolę odgrywają meigas, szczególnie te,

Zdj. 20. Galicyjskie czarownice meigas nie były tak złe, jak znane w całej Hiszpanii brujas – były też znachorkami i uzdrowicielkami.

Źródło: <https://es.wikipedia.org/wiki/Meiga>

które zawarły pakt z diabłem w zamian za swoje niezwykle moce. Doczekały się one nawet wersów w twórczości wybitnych poetów galicyjskich, m.in. Rozalii Castro.

Ludzie ze strachu przed meigas zaczęli wymyślać przeróżne magiczne sposoby, które pozwoliłyby im chronić się przed niebezpieczeństwem. Część z tych tradycji przetrwała do czasów współczesnych, m.in. przygotowanie skomplikowanych mikstur (queimada galega) i odprawianie obrzędów odpędzających złe duchy, często z udziałem zaproszonego mnicha.

Biscuit de Savoie czyli przepis na tradycyjny biszkopt sabaudzki

TRADYCYJNA RECEPTURA

1. Przygotuj puszystą masę żółtkową: najpierw nagrzej piekarnik do 220°C, a następnie odmierz 130 g cukru i dodaj startą skórkę z cytryny, całość dokładnie wymieszaj, aby cukier pochłonął jak najwięcej jej cytrynowego aromatu. Oddziel białka od żółtek, a same żółtka ucieraj z mieszanką cukru i skórki cytryny na puszystą, gładką masę (ok. 10 minut).

2. Przygotuj doskonałe ciasto białkowe: do oddzielonych białek dodaj kilka kropel soku z cytryny i szczyptę soli. Stopniowo ubijaj białka, a gdy zaczną się wyraźnie pienić, dosyp jeszcze trzy razy po jednej łyżce cukru (3 x 15 g), nie przerywając ubijania, aż uzyskasz sztywną i lśniąca pianę białkową. Następnie odrobinę ubitego białka połącz z masą żółtkową za pomocą szpatułki. Dosyp 1/3 przesianej mąki z „maizena”, i stopniowo dodawaj porcjami na przemian ubite białka i mąkę, cały czas mieszając wszystkie składniki. Na koniec dodaj resztę ubitego białka i delikatnie wymieszaj całość szpatułką.

3. Przygotuj formę, upiecz i schłódź ciasto: w międzyczasie przygotuj formę do pieczenia ciasta, wysmaruj ją masłem i wysyp odrobiną mąki, aby ciasto nie przywarło. Przelej surowe ciasto do formy, wyrównaj jego wierzch i wstaw do piekarnika nagrzanego do 220°C. Najpierw piecz około 6 minut, a następnie zmniejsz temperaturę do 130°C i wypiekaj ciasto przez kolejne 20-25 minut. Upieczone ciasto wyjmij z piekarnika i pozostaw do ostygnięcia, przed podaniem oprósz je cukrem pudrem.

SKŁADNIKI:

- 6 jajek
- 150 g mąki (należy sporządzić mieszankę zwykłej mąki z mąką kukurydzianą, zwaną przez Francuzów „Maizena”, w proporcjach 3/4 do 1/4)
- 130 g cukru + skórka starta z jednej cytryny
- 45 g cukru
- kilka kropel soku z cytryny
- szczypta soli
- 20 g cukru pudru
- 20 g masła do formy na ciasto

Sabaudia to górzysta, porośnięta jodłami kraina, a także jedna z najpopularniejszych destynacji narciarskich we Francji. Zimą życie skupia się u stóp **Mont Blanc** – centrum alpinizmu, w najstarszym w Europie kurorcie narciarskim **Chamonix**, w którym po raz pierwszy odbyła się olimpiada zimowa. Poza idealnymi warunkami do szusowania po śniegu, region ten posiada wyśmienitą, choć prostą i niedrogą kuchnię. Lokalne przysmaki i specjały oraz rozmaite tradycyjne dania kuchni regionalnej są wielkim bogactwem kulturowym i prawdziwym **dziedzictwem kulinarnym Francji**. W górskiej krainie Sabaudii jest ono przekazywane z pokolenia na pokolenie.

Polecamy przepis na biszkopt sabaudzki, lekki i delikatny o cytrynowym smaku...

5. PLANY DZIAŁAŃ I DOBRE PRAKTYKI NA TRZECH PRZYGRANICZNYCH TERENACH GÓRSKICH

Partnerzy projektu CRinMA przygotowali wspólnie trzy Plany Działań (ang. Action Plan) – odrębne dla każdego górskiego pogranicza (polsko-słowackiego, portugalsko-hiszpańskiego i włosko-francuskiego). Identyfikują one inicjatywy zmierzające do wspierania wspólnych transgranicznych projektów i przedsięwzięć, wdrażanych na terenach górskich. Stanowią one solidną podstawę do dalszych wspólnych działań, które zostały zdefiniowane przez partnerów i interesariuszy projektu.

W ramach projektu CRinMA zidentyfikowano także szereg dobrych praktyk – pomysłów, rozwiązań, inicjatyw, które można wdrożyć w innych regionach. Pełna lista praktyk dostępna jest na stronie: <https://www.interregeurope.eu/crinma/good-practices/>.

ZASOBY KULTUROWE NA OBSZARACH GÓRSKICH

